

DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i38.p.48

ANDRII P. HRYTSENKO, OLENA A. CHUMACHENKO, VICTOR S. PROKOPCHUK
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University (Ukraine)

THE INITIAL PERIOD OF THE CAMPAIGN TO ELIMINATE ILLITERACY IN THE SUMY REGION IN THE 1920s: AGITATION FOR LITERACY, ENCOURAGEMENT TO STUDY ON AN IDEOLOGICAL FACTOR (according to the State Archives of Sumy region)

***Abstract.** The article characterizes the initial stage of a large-scale campaign to eliminate illiteracy, which took place in Ukraine in the 20s-30s of the XXth century. It's stated that general illiteracy hampered the economic and cultural development of the whole country. Therefore, after the October Revolution of 1917, along with the military front and the front of the struggle against economic destruction, there was a third – cultural, whose primary task was the struggle for literacy of the population. For the first time, documents from the State Archives of the Sumy Region on the process of a liquidation illiteracy in the region are being introduced into scientific circulation. The documents provide an idea of such activities as agitation of the population for literacy, encouragement of adults to study in illiteracy institutions and the ideological factor of the campaign to eliminate of illiteracy in Sumy region.*

One of the most important stages in the history of education and culture of the early twentieth century was the work to eliminate illiteracy, which unfolded widely after the adoption of the Decree of the People's Commissar of the RSFSR "On the elimination of illiteracy among the RSFSR population" of December 26, 1919. The document provided for the complete elimination of illiteracy throughout the country. Liknep in Ukraine was initiated by the resolution of the SNC of the USSR "On Combating Illiteracy" of May 21, 1921, which virtually duplicated the previous decree of the People's Commissar of the RSFSR, thus giving it effect in the Ukrainian SSR.

O. Boyko, V. Kozyr, V. Motuz, and S. Svistovych dealt with the issue of eliminating illiteracy in Ukraine in various aspects. The elimination of illiteracy in the Sumy region is not represented by extensive historiography. Mostly local historians developed the topic of Ukrainization in the Sumy region in the 1920s and 1930s. In recent years, there has been interest in the topic, in particular, the issue of the liknep campaign is the subject of articles by L. Epik and N. Petrenko, the latter is working on thorough work on this issue.

The source base of the study consists of documents of the 20-30s of the XX century of the State Archives of Sumy region. The term "liknep" (likvidatsiia nepysmennosti – elimination of illiteracy) meant the elimination, ie elimination of illiteracy, in other words, the teaching of basic literacy to those who cannot read, write and count at all. In contrast to the broad understanding of the word, in the system of liknep the word "literacy" meant only the initial, alphabetic literacy.

The elimination of illiteracy was carried out by the educated part of the population in the order of labor service. Not only educational institutions, but also cultural and educational institutions, trade unions and committees of poor peasants took an active part in the dissemination of education. To solve the complex of problems related to the elimination of illiteracy, a system of special educational institutions has been created within the framework of public education.

Working on the funds of the State Archives of Sumy region, we managed to find documents that characterize the initial stage of the campaign to eliminate illiteracy in Sumy region.

In general, various forms of agitation for writing were used to attract illiterate citizens to the lyceums: reports at the meeting, devoted to substantiating the importance of writing with examples of its practical use; evenings of agitation for education, lectures. In addition, the agitation was also obvious. In particular, printing houses offered organizations a variety of campaign posters and illustrations.

The agitation was successful. However, the authorities also understood that the population needed an incentive to study. That is why the authorities sent out documents with detailed instructions on benefits for students and those who have already learned to read and write. In

particular, the hours of work with the preservation of wages were reduced for students, as well as certain benefits were provided when applying for and paying off loans, when insuring property, during market operations, and so on.

All this was done in order to instill communist ideology, because from the first days of the Bolshevik revolution, the fight against illiteracy was considered by its ideologues as the most important political task, without which the success of social transformation was unlikely. Therefore, the elimination of illiteracy had a dual purpose: the Bolsheviks followed the general idea of the need for knowledge and the ideal of creating a full-fledged personality, on the other – setting the task of industrialization, the country needed a more literate worker. But this worker could fully meet the demands of the new government only if, along with knowledge, he mastered the advanced ideology.

The policy of eliminating illiteracy was implemented on the territory of Ukraine, and a certain range of archival documents gives reason to believe that this political campaign was successful in Sumy region. The documents presented in the publication provide an opportunity to consider in more depth the initial stage of the campaign to eliminate illiteracy not only in Sumy region, but in Ukraine as a whole, as most of these documents were sent by the central government to all educational institutions.

Documents are published with the original language and punctuation.

Keywords: Sumy region, eliminate of the illiteracy, ideological influence, primary adult education.

Citation. Hrytsenko A.P., Chumachenko O.A., Prokopchuk V.S. The initial period of the campaign to eliminate illiteracy in the Sumy region in the 1920s: agitation for literacy, encouragement to study on an ideological factor (according to the State Archives of Sumy region). *Sumskiy istoriko-arkhivnyy zhurnal* [Sumy historical and archival journal]. №XXXVIII. 2022. Pp.48-56. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i38.p.48

ГРИЦЕНКО А.П., ЧУМАЧЕНКО О.А., ПРОКОПЧУК В.С.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (Україна)

**ПОЧАТКОВИЙ ПЕРІОД КАМПАНІЇ ЛІКВІДАЦІЇ НЕПИСЬМЕННОСТІ НА СУМЩИНІ У 20-х РОКАХ ХХ ст.: АГІТАЦІЯ ЗА ГРАМОТНІСТЬ, ЗАОХОЧЕННЯ ДО НАВЧАННЯ ТА ІДЕОЛОГІЧНИЙ ЧИННИК
(за документами Державного архіву Сумської області)**

Анотація. У статті характеризується початковий етап масштабної кампанії ліквідації неписьменності, що відбувалася в Україні у 20-х-30-х роках ХХ століття. Вказується, що загальна неписьменність гальмувала економічний і культурний розвиток усієї країни. Тому після Жовтневого перевороту 1917 року, поряд з військовим фронтом і фронтом боротьби з господарською розрухою, з'явився третій – культурний, першочерговим завданням якого постала боротьба за грамотність населення. Вперше в науковий обіг авторами вводяться документи Державного архіву Сумської області, що стосуються процесу ліквідації неписьменності в регіоні та надають уявлення про такі заходи як агітація населення за грамотність, заохочення дорослих до навчання у закладах ліквідації неписьменності та ідеологічний чинник кампанії ліквідації неписьменності на Сумщині. Документи публікуються зі збереженням оригінальної мови та пунктуації.

Ключові слова: Сумщина, ліквідація неписьменності, ідеологічний чинник, початкова освіта дорослих.

Цитування. Гриценко А.П., Чумаченко О.А., Прокопчук В.С. Початковий період кампанії ліквідації неписьменності на Сумщині у 20-х роках ХХ ст.: агітація за грамотність, заохочення до навчання та ідеологічний чинник (за документами Державного архіву Сумської області) // Сумський історико-архівний журнал. №XXXVIII. 2022. С.48-56. DOI: doi.org/10.21272/shaj.2022.i38.p.48

Одним з найважливіших етапів в історії розвитку освіти та культури початку ХХ ст. стала робота з ліквідації безграмотності, що широко розгорнулася після прийняття Декрету Раднаркому РРФСР “О ликвидации безграмотности среди населения Р.С.Ф.С.Р.” від 26 грудня 1919 р. Документ передбачав повну ліквідацію неписьменності по всій країні: відтепер населення Радянської Росії у віці від 8 до 50 років, яке не вмело читати або писати, мало вчитися грамоти рідною чи російською мовою за бажанням. Лікнеп в Україні був започаткований постановою РНК УСРР “Про боротьбу з неписьменністю” від 21 травня 1921 р., що практично дублювала попередній декрет Раднаркому РРФСР, тим самим надаючи йому чинності на території Української СРР.

Проблематикою питання ліквідації неписьменності в Україні в різних аспектах займалися О. Бойко (Бойко, 2002), В. Козир (Козир, 2014), В. Мотуз (2015), С. Свистович (Свистович, 2012) та інші.

Ліквідація неписьменності саме на Сумщині не представлена обширною історіографією. В основному краєзнавці розробляли тему українізації на Сумщині в 20-30-х роках ХХ ст. В останні роки прослідковується зацікавленість темою, зокрема питання кампанії лікнепу є предметом статей Л. Єпик та Н. Петренко (Єпик, 2018), остання працює над ґрунтовною роботою з цієї проблематики.

Джерельна база дослідження складається із документів Державного архіву Сумської області 20-30-х років ХХ ст. Це переважно офіційне листування, урядові документи щодо процесу ліквідації неписьменності, що були надіслані на місця, законодавчі акти центральних та місцевих органів влади, статистичні відомості тощо.

Керівництво кампанією ліквідації неписьменності в Україні покладалося на міжвідомчу Всеукраїнську надзвичайну комісію з боротьби із неписьменністю при Наркомосі УСРР, відповідно у її підпорядкуванні знаходились відповідні територіальні та місцеві комісії при виконкомах рад.

Під поняттям “лікнеп” (ліквідація неписьменності) малася на увазі ліквідація, тобто усунення неписьменності, інакше кажучи, навчання елементарної грамоти тих, хто не вмів читати, писати і рахувати взагалі. На відміну від широкого розуміння слова, у системі лікнепів слово “грамотність” означало лише початкову, абеткову грамотність.

Ліквідацію неписьменності здійснювала освічена частина населення в порядку трудової служби. У поширенні освіти активно брали участь не лише навчальні заклади, а й культурно-освітні заклади, профспілки та комітети незаможних селян (Мотуз, 2015). Для вирішення комплексу проблем, пов’язаних з ліквідацією неписьменності, в рамках народної освіти була створена ціла система спеціальних закладів освіти. Система мала відносно складну структуру і активно взаємодіяла з різними галузями народного господарства, до неї входили: органи державного управління, навчальні заклади та допоміжні структури (Бойко, 2002: 205). До системи закладів освіти входили пункти ліквідації неписьменності, школи для малописьменних, недільні школи, хати-читальні, школи грамоти.

Взагалі, проблему неграмотності країна успадкувала від Російської імперії. Так, за переписом 1920 р. із тисячі осіб було письменних лише 317. У 1923 р. в Україні налічувалося 12 мільйонів неписьменних віком від 8 до 50 років, 4,1 млн. осіб працездатного віку (18-35 років), що становило 64% всього працездатного населення України (Козир, 2014: 97). У масштабах всієї Радянської Росії неписьменного населення було в рази більше, тому держава мала провести активну кампанію агітації щодо залучення населення до навчання.

Опрацьовуючи фонди Державного архіву Сумської області, нам вдалося віднайти декілька цікавих документів, що характеризують початковий етап кампанії ліквідації неписьменності на Сумщині.

Як зазначалося, уряд мав провести велику агітаційну кампанію за грамотність, щоб населення долучилося до процесу навчання. Час від часу відсоток тих, хто навчався, зменшувався. Саме тому упродовж всієї кампанії лікнепу від центральної влади на місця надсилалися різноманітні документи із детальними планами роботи на цьому поприщі. Зокрема, у 1923 р. до Конотопського округу було надіслано наступний документ:

Примерный план агиткампании по ликбезу

Ликвидация безграмотности уже давно признана задачей важной и неотложной. Между тем, после года работы в этой области итоги весьма большие.

В настоящий момент организация пролетарской массы и политпросвещение ее первичной политпросветячейке – ликпунктах и школе малограмотных – весьма важно и необходимо.

Учень момент и повести энергичную борьбу с неграмотностью вот наша задача сейчас.

Первый этап борьбы с неграмотностью – агитационная кампания, длительная, в продолжении месяца и дольше в зависимости от местных условий и времени. Агитация ведется несколько дней в неделю в течение установленного времени. Что касается самой агиткампании то Культком ГСПС предлагает проводить ее по следующему плану:

I. Суд над неграмотными, не посещающими ликпункты и над грамотными, не обучающими неграмотных или не раз'ясняющими им необходимости ликвидации неграмотности.

ПРИМЕЧАНИЕ I: Суды проводятся в виде инсценировок по выработанному плану.

-''- 2: Для агитсудов или сценировок на соответствующие темы используются театры, кино и клубы.

II. На общих собраниях и митингах ставить вопрос о ликвидбезграмотности, демонстрировать достигнутые успехи путем чтения обучившимися бывшими неграмотными отрывков из газет и т.п. Выступление обывившихся с призывом в школу ликвидбезграмотности.

III. Издать агитгазету-однодневку или при отсутствии средств для этого использовать местный орган печати, в котором отвести специальную страничку

ПРИМЕЧАНИЕ: Страничка должна печататься крупным шрифтом и содержание ее легко должно быть достигнуто для учащихся школы ликбеза.

IV. Выработать и распространить по уезду воззвание, плакаты.

V. Устраивать выставки по ликвидации неграмотности, предварительно подобрав и разработав подходящий материал. Выставки направлять на ликпункты с соответствующим раз'яснением.

ПРИМЕРНЫЙ МАТЕРИАЛ ДЛЯ ИНСЦЕНИРОВОК

ЧЕХОВ – Злоумышленник.

СЕМЕНОВ – Отчего Парашка не выучилась грамоте.

ТОЛСТОЙ – Власть тьмы.

ГОЛУБЕВ – Из тьмы. /Издание Харьковского Губграмчека/.

-''- – Клянитесь больше ни одного. /Издание Харьк. Губграмчека/.

ГАРЖИН – Сигнал

(ДАСО. Ф. Р-4563. Оп. 1. Спр. 689: 10).

В агітаційній кампанії для залучення до лікнепів учнів Сумщині допомагали й інші регіони. Зокрема у фондах Державного архіву Сумської області нами віднайдено такий лист:

У.С.Р.Р
Одеське Округове Товариство
Допомоги Ліквідації Неписьменності
ім. Леніна
9 ноября 1923

Театральна, 2

т. Бачик

Роменському Окружному обществу Ликбеза

Агитационные мероприятия по ликбезу зачастую требуют больших расходов, что оплачиваются окроществом, не всегда возможно сделать, тогда как наглядная агитация в деле ликвидации неграмотности необходима.

Одесское Окружное общество учитывает это и условившись с некоторыми другими окроществами наготовило в большем количестве плакаты, что безусловно удешевило их стоимость.

Прилагая образец такого плаката Одесское Окружное общество может выслать вам так же плакаты в каком угодно количестве по цене 15 коп штука.

Плакаты высылаются наложенным платежом по получению 50% общей стоимости

Ответственный секретарь

Общества

/Удрин/

(ДАСО. Ф. Р-5601. Оп. 1. Спр. 698: 11).

На жаль, в архівній справі не містився приклад надісланого агітаційного плакату, тим не менш у мережі зустрічаємо різноманітні агітаційні постери та листівки того періоду. Зокрема, на таких постерах писалися ідеологічні гасла. Наприклад: “Чтобы больше иметь – надо больше производить. Чтобы больше производить – надо больше знать”, “Неграмотный тот-же слепой, всюду его ждуд неудачи и несчастья”, “Грамота – путь к коммунизму”, “Геть неграмотність і темряву! Неосвічений і несвідомий – ти сам не помічаєш як оплутають тебе попи, духи і інші темні сили. Але освіченого і свідомого – тебе ніяка сила не здолає!” тощо.

Агітація за грамотність давала свої плоди, люди йшли навчатися грамоті. Але, влада також розуміла, що населенню потрібен стимул до навчання, певні засоби мотивування населення до навчання грамоті. Саме тому на місця розсилалися обіжники (циркуляри) та інші документи з детальними інструкціями та пропозиціями щодо організації заходів та пільг для учнів лікнепів та тих, хто вже навчився грамоті. Зокрема, до Роменської інспектури народної освіти виконавчих комітетів окружних рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів було надіслано циркуляр, у якому узагальнено різні інструкції із попередньо виданих документів:

ЗАСОБИ СПОНУКАННЯ УЧНІВ ШКІЛ ЛІКНЕПУ ТА СКІНЧИВШИХ ЇХ

З метою притягнення неписьменних мас трудящого населення до одвідування лікпунктів перевести в життя низку заходів спонукання для осіб, що навчилися грамоті і відвідують школи ліквідації неписьменности.

Засоби затвердженні відповідними Наркоматами і мусять бути негайно переведені в життя

/Обіжник до всіх Окрполітосвіт./

1. Громадяни, які навчаються грамоти в школах ліквідації неписьменности звертаються позачергово до органів ЗАГСУ – при реєстрації актів громадського стану і при одержанні видів на мешкання і других особистих посвідчень

/Обіжник всим Адм.Губвідділам ч.151/.

2. Мають пільги як по одержанню інвентаря з прокатних пунктів і з покривних пунктів плідників для тих членів т-ва, які закінчили навчання на пунктові ліквідації неписьменности.

3. Скінчивши лікпункти мають право позачергово молоти на млинах с.г кооперацій або на одиницях чи інших підприємствах с.г кооперацій.

4. Можливі також пільги скінчивши пункти ліквід. неписьменности при продажі їм краму, чи в справі кредитування / строки, розмір кредиту /

/До §§2.3 і 4 обіжник Всеукр. Спілки С-Господ. Кооперат. ч. 167/.

5. По огневому страхуванню допускається пільга в формі знижки тарифа в розмірі 20%. /для осіб зазначених в обіжникові УкрдержСтраха ч.6 від 4/X 1924 року/.

6. Комітети взаємодопомоги:

а) в щоденній практичній роботі втягують своїх опікаємих / інвалідів, родин червоноармійців, сиріт і т. ин. до відвідування лікпунктів.

б) визначають їх переважні пільги з користуванню своїми прокатними пунктами та підприємствами /при перемолі зерна то-що/.

в) сприяють більности установ, що не перезводять ліквідацію неписьменности.

/Обіжник Н.К.Соц.забеза ч. 246/.

Голова ГубНКЛН-ЗамГолова Губвиконкому /т. КРУПКО/

Голова т-ва ДЛН ім. Леніна /Фіялковський/

Інспектор ГубНКЛН /Горська/

З оригіналом згідно:

Секретар

/ніднуч/

(ДАСО. Ф. Р-5601. Оп. 1. Спр. 532: 31).

Проте не лише учнів заохочували до навчання. Вчительські кадри також у перші роки кампанії лікнепу отримували певні заохочення. У подальшому виникали проблеми із оплатою праці та матеріальним забезпеченням учителів, але в перші роки ситуація була дещо інакшою. Зокрема, серед документів Конотопської інспектури народної освіти виконавчих комітетів окружних рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів зустрічаються документи що стосується роботи школи грамоти села Горохівські Хутори (нині с. Горохове Конотопського району). Один із таких документів лист від Президії колективу педагогічних працівників до шкільної ради:

23 березня 1921 р.

Шкільній Раді Гороховської школи

Пропоную Вам прислати кого-небудь до Президії Колектива одержать пайки для шкільних робітників і технічних служб. Сахар і сіль (1 сахару – 31 карб, 1 солі – 12 карб).

Голова колектива М. Іващенко

(ДАСО. Ф. Р-4565. Оп. 1. Спр. 805: 15).

Як бачимо, учителям надавалися деякі продуктові набори. Окрім цього, аналізуючи документи наступних років, бачимо, що їх забезпечували відпустками по хворобі, інколи зі збереженням робочого місця.

З документів бачимо, що влада йшла на деякі поступки, заради того, щоб навчити населення елементарній грамоті. Все це робилося з метою насадження комуністичної ідеології, адже з перших днів більшовицької революції боротьба з неграмотністю розглядалася її ідеологами як найважливіша політичне завдання, без вирішення якого успіх суспільних перетворень був мало ймовірний.

Ідеологічний контроль над селянськими масами став одним із перших і найважливіших завдань більшовиків у боротьбі за встановлення радянської влади. Від успіхів на цьому фронті залежала не лише лояльність населення до радянської влади, а й здатність діяти для реалізації комуністичних ідей (Мотуз, 2015).

Як зазначає дослідник С. Свистович, грамотність народу, радянськими вождями бачилася насамперед як спосіб формування політичної опори режиму на селі та у місті (Свистович, 2012: 58). Тож, ліквідація неписьменності в РРФСР спочатку переслідувала двояку мету. З одного боку, більшовики слідували загальнопросвітницькому уявленню про необхідність знання та ідеалу створення повноцінної особистості, з іншого – поставивши перед собою завдання індустріалізації, країна потребувала більш грамотного працівника. Але цей працівник міг повністю відповідати запитам нової влади лише у тому випадку, якщо разом із знаннями він освоїть і передову ідеологію.

Так, серед листування про ліквідацію неписьменності по Роменській окрузі зустрічаємо документ “Принципы построения программ ликпунктов”, надісланий до Роменської окрполітпросвіти у 1922 р. В ньому зазначається:

2-я Всероссийская Конференция методистов-практиков по ликвидации неграмотности постановила:

1/ Работа на Ликпункте имеет целью не только обучить технике чтения и письма, пробудить интерес к знанию вообще, но и классовое самосознание в строительстве Советской России...

(ДАСО. Ф. Р-5601. Оп. 1. Спр. 55: 75).

Окрім цього, у документі містяться теми для бесід з учнями пунктів лікнепу:

ПРИМЕРНЫЕ ТЕМЫ БЕСЕД НА ЛИКПУНКТАХ

1. По вопросам Советского строительства

1/ Причины массовой неграмотности русского населения. Декрет ликвидации неграмотности.

2/ Власть рабочих и крестьян. Участие трудящихся в управлении государством. Советы и их отделы.

3/ Наша хозяйская разруха и ее причины. Война царская как ее начало. Война гражданская.

4/ Борьба с разрухой. Революция как освобождение от экономического рабства: фабрики, заводы, земля – достояние трудящихся.

5/ Советское государство как переход к коммунистическому обществу...

(ДАСО. Ф. Р-5601. Оп. 1. Спр. 55: 75зв).

Ще один документ, надісланий до Конотопської окрполітпросвіти, надає нам можливість побачити приховані цілі кампанії лікнепу:

В КОНОТОПСКИЙ ОКРПОЛИТПРОСВЕТ ВСЕМ ОКРПОЛИТПРОСВЕТАМ

Ввиду объявленной кампании по ликвидации неграмотности, которая должна быть закончена к 10-й годовщине Октябрьской Революции, т.е. 7/X 1927 года Губполитпросвет предлагает:

Приурочить выпуски окончивших ликпункты к 1-му мая. 7/X. к 26 декабря /издание декрета РСФСР/ и к 8-му марта /Международный день работниц/.

Торжественные выпуски обученных устраивать в присутствии представителей от партийных, профессиональных организаций и Грамчека.

Немедленно после выпусков направлять в Губграмчека именные списки обученных с указанием названия ликпункта, а так же, если окончивший является членом к.-л. профсоюза, и названия профсоюза.

ПРИМЕЧАНИЕ: Именные списки необходимы для заполнения свидетельства о грамотности, которые будут высылать Губграмчекой по округам для раздачи по наричению.

Одновременно предоставлять списки работников, отличившихся в период кампании.

Зав. Губоно /Дорофеев/

Завгубполитпросвета /подпись/

Инспектор по ликнеграм /подпись/

С подленником верно: Секретарь ОКРП /подпись/

(ДАСО. Ф. Р-4563. Оп. 1. Спр. 689: 52).

Прив'язуючи випуски навчених грамоті то тих чи інших свят, влада таким чином поширювала власну ідеологію. Адже, на таких святах окрім випуску учнів велася мова і про інші речі: історію свята, важливість свята. І ці лекції були вповні просочені політичними гаслами та речами.

Специфіка радянського підходу сама по собі не полягала в поєднанні освітнього процесу із вирішенням ідеологічних завдань, але те, що відбувалося, було цілком відкритим і свідомим (Єпик, 2018: 320).

Кампанія з ліквідації неписьменності дорослого населення створювалася як одноразова масова акція, що здійснювалася за допомогою цілого комплексу надзвичайних заходів. Спочатку на вирішення вищезгаданої проблеми уряд відводив від трьох до п'яти років. Невеликі терміни обумовлювалися політичними завданнями: оголосивши боротьбу з неграмотністю своїм першорядним завданням, більшовики отримали широкі можливості для енергійного впливу на формування політичних уявлень громадян, позитивної громадської думки щодо ідей більшовизму та зміцнення своїх позицій. Проте система освіти не була готова до вирішення поставлених завдань "в найкоротший термін", тому попереду були ще роки вдосконалень задуманої системи.

Як бачимо, політика ліквідації неписьменності впроваджувалася на території України, а певний спектр архівних документів дає підставу вважати, що ця політична кампанія успішно проходила й на Сумщині. Документи, що наведені у публікації, дають можливість глибше розглянути початковий етап кампанії ліквідації неписьменності не лише на Сумщині, а й загалом по Україні, оскільки більшість таких документів направлялися центральною владою в усі підпорядковані їй установи освіти.

Література:

Бойко, 2002 – *Бойко О.* Організаційний етап ліквідації неписьменності (1919-1922 роки ХХ ст.) // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Умань, 2002. Вип. 45. С. 202-208.

ДАСО – Державний архів Сумської області.

Єпик, 2018 – *Єпик Л. І., Петренко Н. М.* Ідеологічна складова у діяльності лікнепів Сумщини (друга половина 20-х – перша половина 30-х років ХХ ст.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя, 2018. Вип. 50. С. 318-322. DOI: 10.26661/swfh-2018-50-036.

Козир, 2014 – *Козир В. В.* Ідеологічний вимір феномену лікнепу в Україні у 20-30-і рр. ХХ ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького університету. Запоріжжя, 2014. Випуск XXXIX. С. 97–101.

Мотуз, 2015 – *Мотуз В.* Політика радянської влади щодо освітньої сфери як засіб комуністичного виховання українського селянства (1920–1930-ті рр.) // Наукові конференції. 2015. URL: <https://cutt.ly/8H9Iv6a> (дата звернення 20.05.2022).

Свистович, 2012 – *Свистович С.* Особливості перебігу кампанії з ліквідації неписьменності в Україні в період НЕПу та формування основ тоталітаризму (1920 - початок 1930-х рр.) // Вісник аграрної історії: збірник наукових праць Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2012. Вип. 3. С. 57-64.

References

Boiko, 2002 – *Boiko O.* Orhanizatsiinyi etap likvidatsii nepysmennosti (1919-1922 roky XX st.) [Organizational stage of liquidation of illiteracy (1919-1922 of the XX century)] // Psykholohopedagogichni problemy silskoi shkoly. Uman, 2002. Vyp. 45. S. 202-208. [in Ukrainian].

DASO – Derzhavnyi Arkhiv Sumskoi oblasti [State Archive of Sumy Region]. [in Ukrainian].

Yepyk, 2018 – *Yepyk L.I., Petrenko N.M.* Ideolohichna skladova u diialnosti liknepiv Sumshchyny (druha polovyna 20-kh – persha polovyna 30-kh rokiv XX st.) [Ideological component in the activity of liknepiv of Sumy region (second half of the 20s - first half of the 30s of the XX century)] // Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Zaporizhzhia, 2018. Vyp. 50. S. 318-322. [in Ukrainian].

Kozyr, 2014 – *Kozyr V.V.* Ideolohichniy vymir fenomenu liknepu v Ukraini u 20-30-i rr. XX st. [The ideological dimension of the phenomenon of liknepu in Ukraine in the 20-30s of the twentieth century] // Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho universytetu. Zaporizhzhia, 2014. Vypusk XXXIX. S. 97-101. [in Ukrainian].

Motuz, 2015 – *Motuz V.* Polityka Radianskoi vlady shchodo osvitoi sfery yak zasib komunistychnoho vykhovannia ukrainskoho selianstva (1920–1930-ti rr.) [The policy of the Soviet government in the field of education as a means of communist education of the Ukrainian peasantry (1920-1930's)] // Naukovi konferentsii. 2015. URL: <https://cutt.ly/8H9Iv6a>. [in Ukrainian].

Svystovych, 2012 – *Svystovych S.* Osoblyvosti perebihu kampanii z likvidatsii nepysmennosti v Ukraini v period NEPu ta formuvannia osnov totalitaryzmu (1920- pochatok 1930-kh rr.). [Features of the campaign to eliminate illiteracy in Ukraine during the NEP and the formation of the foundations of totalitarianism (1920 - early 1930's)] // Visnyk ahrarynoi istorii: zbirnyk naukovykh prats Nats. ped. un-t im. M.P.Dragomanova. Kyiv, 2012. Vyp. 3. S. 57–64. [in Ukrainian].

Отримано 28.03.2022